

NAGU MUINASJUTUS

Eesti laste- ja noortekirjandus 1991–2012. [Tallinn:] Eesti Lastekirjanduse Keskus, 2014. 317 lk.

Lastekirjandusel ei ole just kõige parem maine, seda ei kiputa tõsiselt võtma ja sisuliselt on see jäänud väikese ringi huviliste eraasjaks. Ollakse küll seisukohal, et lastekirjandust on vaja, kuna sellel on pedagoogiline otstarve (kuniks lugemist veel oluliseks peetakse, on sellel ju oluline funktsioon – kasvatada uusi lugejate põlvkondi), kuid mida lastekirjandus endast täpsemalt kujutab või peaks kujutama, sellega ülearu palju pead ei vaevata. Kui heita pilk lastekirjanduse kajastamisele meie ajakirjanduses, siis võib öelda, et eriliseks optimismiks tõepoolest põhjust ei ole. Ehkki Eesti Lastekirjanduse Keskus ja muud lastekirjandust väärtustavad asutused-organisatsioonid teevad seda nii mõneski valdkonnas igati edukalt, ilmub raamatuarvustusi ja -tutvustusi üsna harva, arutlusi lastekirjanduse olukorrast laiemalt aga veelgi harvemini (tuleb siiski tunnustada Õpetajate Lehte, kus lasteraamatud üsna sageli vaatluse alla võetakse, ja Sirpi, mis on oma veergudel vahetevahel ka selle teemaga tegelnud). Peamine võimalus saada aimu lastekirjanduse seisust ja uuematest suundadest on kord aastas valmivad ülevaated (Looming, Eesti Kirjanduse Selts, Eesti Lastekirjanduse Keskus) ning väljaanne „Eesti Lastekirjanduse Keskuse toimetised”, mida on aastatel 2004–2014 ilmunud viis numbrit.

Säärase pigem kurvastava üldpildi taustal on hea meel tõdeda, et meil on Eesti Lastekirjanduse Keskuse juures olemas lastekirjanduse uurijate töörühm ning nende töö tulemusel on valminud mahukas ülevaate-teos, artiklikogumik „Eesti laste- ja noortekirjandus 1991–2012”.

Muljetavaldav seltskond valdkonna parimaid asjatundjaid (artiklite autorid Krista Kumberg, Ilona Martson, Ave Mattheus, Mari Niitra ja ühtlasi väljaande peatoimetaja Jaanika Palm; toimetajad Anu Kehman ja Ülle Väljataga ning retsensendid Reet Krusten ja Mare Mürsepp) on teinud professionaalset tööd ning tänu neile võime rõõmustada, et kahe eesti lastekirjandusele ääretult olulise aastakümne kohta on meil nüüd põhjalik ülevaade olemas.

Miks ma ütlen, et raamatus käsitletav periood on eesti lastekirjandusele ääretult oluline? Eks ikka sellepärast, et nii nagu terves Eestis ühiskonnas, on ka meie lastekirjanduses olnud tegu murranguliste aegade-ga. Vabanemine Nõukogude režiimi ikkest, iseseisvumine, uue vabadusega kohanemine, majanduslikud raskused, järkjärguline stabiliseerumine – kõik see mahtus vaadeldavate aastakümnete sisse. Eesti lastekirjanduse arengut aastatel 1991–2012 võib kõrvutada imemuinasjutu süžee-ga: kanglane läheb laia ilma õnne otsima, kohatab oma teel takistusi, kaotab äärepealt elugi, kuid suudab lõpuks siiski raskused ületada ja saab õnnelikuks. Ainus ülevaate-teoses käsitlemist leidnud valdkond, mis on läbi teinud enam-vähem vastupidise teekonna, on laste- ja noortekirjandus: selle areng on käinud käsikäes kogu trükimeediat raputanud muutustega ning jõudnud praeguseks olukorda, kus kunagised hiigeltiraažid on lugejaskonna kahanemise tagajärjel kokku kuivanud ja ilmuda saavad üksnes riigilt toetust saavad lastekirjad.

Ülevaate-teost lugedes on meie lastekirjanduse muinasjutulik käekäik selgesti näha nii sisulise analüüsi kui ka statistika järgi. Kui 1990. aastate alguses, „kangelase” laia ilma mineku aegadel, valutati südant eesti lastekirjanduse kurva saatuse pärast ja kardeti, et

selle allikad võivad sootuks kuivada (lk 15), siis järk-järgult leidis peategelane endale imelisi abimehi (Tuglase Selts, 1994. aastal taastatud Eesti Kultuurkapital, Eesti Lastekirjanduse Keskus), kelle toel suutis ta august välja ronida ja on nüüdseks jõudnud enam-vähem haljale oksale. Statistika keeles tähendab see, et kui 1990. aastate alguses ilmus eesti lasteraamatute esmatrükke vaid pisut üle tosina aastas, siis vaadeldava perioodi lõpuks on algupärandite arv mitmekordselt kasvanud, ulatudes majanduslikult eriti õitsvatel aastatel suisa sajani ja üle sellegi. Ülevaateose artiklitest selgub, et ehkki viimaste aastate toodang võib väikese Eesti kohta olla juba liigagi suur, ei ole nimetuste arvu kiire kasv õnneks põhjustanud kvaliteedi olulist kahanemist (vähemasti tippude puhul).

Et ulatuslikust valdkonnast võimalikult laialdast ülevaadet anda, on raamatu koostajad otsustanud käsitleda vaadeldava perioodi lastekirjandust žanri, laadi, teema või sihtgrupi vanuse kaupa. Valitud lähenemisviisil on teatavaid puudusi, millele on osutanud Kätlin Kaldmaa: nõnda jäävad analüüsimata mõningad lastekirjandust mõjutanud žanriülesed nähtused, samuti on keeruline saada kokkuvõtlikku üldpilti autoritest, kes on kirjutanud mitmes žanris ja kelle loomingu käsitus on seetõttu hajunud eri artiklitesse.¹ Teisest küljest aga annab niisugune ülesehitus kahtlemata märksa suuremaid üldistus- ja analüüsivõimalusi kui näiteks autori-põhine lähenemine.

Nagu peatoimetaja Jaanika Palm eessõnas ütleb, „pole taotletud erinevate käsitusviiside ühtlustamist, kirjutajate stiiligi on muudetud minimaalselt” (lk 10). See torkabki silma artiklite erinevast laadist, mis ulatub Mari Niitra ja Ave Mattheuse rohkete viidetega varus-

tatud teaduslik-teoreetilisemast lähemisest Krista Kumbergi ning Jaanika Palmi jutustavama hoiakuni. Säärast vabadust võib pidada korraga raamatu tugevuseks ja nõrkuseks. Artiklite autorid on saanud oma uurimisvaldkonnast kirjutada, ilma et pidanuksid muretsema liialt jäikades raamides püsimise pärast. Eriti inspireerivalt näib see võimalus olevat mõjunud Ilona Martsonile, kelle laste- ja noortekirjandusele pühendatud artikkel torkab oma essee-likus laadis silma jõulisemate seisukohavõttude ja hoogsama kirjutusviisiga.

Mida ehk võinuks ühtlustada, on tekstide sisuline tasakaal. Mõnes artiklis kiputakse kohati kalduma raamatute ümberjutustamisse ja analüüsi tarvis jagub ruumi selle võrra vähem. Ka oleks artiklitele kahtlemata kaalu juurde andnud pisut toekamad kokkuvõtted: praegu jääb mõnd paarilausest kokkuvõtet lugedes midagi justkui vajaka. Kerge mat sorti kurioosumina mõjub see, kui artikli autor on sunnitud kirjutama ka iseendast (uurija Krista Kumberg näitekirjanik Krista Kumbergist, uurija Ilona Martson Tähekesse peatoimetajast Ilona Martsonist), kuid see näikse olevat paratamatus: Eesti on pisike ja sinne lastekirjandust süvitsi tundev seltskond veelgi pisem, kusjuures enamik asjatundjaid-uurijaid on ka ise lasteraamatuid kirjutanud. Liiatigi tulevad nii Kumberg kui ka Martson olukorrast välja peenetundeliselt, omaenese rolli üle tähtsus- tamata ja samas ka pisendamata.

Mahu poolest on artiklid kenasti tasakaalus: enam-vähem kõik püsivad samades piirides, pisut pikemalt käsitletakse realistlikku lastekirjandust, fantaasia- kirjandust ja noortekirjandust, mida aga ongi meie kirjanduspildis rohkem. Vähem ruumi on kulunud luule ja näitekirjanduse käsitlemiseks, mida ilmubki oluliselt vähem. Eriti kurb on raamatutoodangu tabelist (lk 257) vaadata näidendite ilmumisstatistikat (1990. aastatel ilmuski vaid üks (!) lastenäidend,

¹ K. K a l d m a a, Vampiirid, haldjad ja li-
bahundid paigal ei püsi. – Sirp 27. II 2015.

sealt edasi keskmiselt 2–3 aastas), kuid tabel kajastab üksnes raamatukaante vahel ilmunud näidendite hulka, lavale jõuab neid usutavasti oluliselt enam. Näitekirjandust käsitleva artikli puhul ongi õigupoolest kahetsusväärne, et piiratud on ainult trüki ilmunud teostega. On ju teada, et enamik näidendeid trükivalgust ei näe, mistõttu ülevaade lastele ja noortele suunatud näitekirjanduse seisust aastatel 1991–2012 jääb puudulikuks.

Kogu autorite kollektiivi tuleb kiita selle eest, et kriitilisi kommentaare ei ole vaka all hoitud, kui need on töepoolest vajalikud tundunud. Sellega erineb kogumik tublisti meie lastekirjanduse arvustustes valdavalt tooni andvast kiidukultuurist. Küllap on ajaline distants, korruga vaatluse all olnud teoste suur hulk ning teistsugune lähteülesanne – üldistamine – tavapärasest julgemat kriitikat soodustanud. Kui ikka leitakse, et raamatul puudub kirjanduslik väärtus või et autori probleemiks on halb keeleoskus ja -kasutus, siis seda ka öeldakse. Loodetavasti mõjub see eeskujuna teistelegi kirjutajatele – et ometi kord saaks arvustustest lugeda kunstnikule hädavajaliku kiituse kõrval ka niisama vajalikku edasiviivat kriitikat. Raamatus torkab silma sageli korduv sõna „paraku”, mis saadab lahutamatu kaaslasena nii mõnegi vaadeldud perioodil ilmunud teose käsitlemist, seondudes ennekõike teoste kunstilise tasemega, kuid küllap on see loomulik, sest ülevaate eesmärk on ju hõlmata enam-vähem kõike ilmunut – ja kõik ei saagi olla ühtviisi hea.

Raamatu lõpus leiduvad väga kasulikud lisad: tabel lasteraamatutoodangu nimetuste arvuga, ülevaade lastekirjanduse auhindadest ja võistlustest ühes auhinnatud autorite ja teoste loendiga. Väga õnnestunuks pean ka otsust esitada raamatu lõpus pildivalik, mis võimaldab kaanepiltide kaudu jälgida laste- ja noortekirjanduse välise vormi arengut. Lastekirjanduse puhul on tekst illustratsiooni ja kujundusega nii tihedalt seotud, et alles mõlemad koos moodustavad kirjandusteose. Raamatu lõpetab isikunimede register.

Järgmise paari aastakümne lastekirjanduse ülevaade ei pääse tõenäoliselt ka tõlkekirjanduse kaasamisest – on ju tegemist suure osaga Eestis ilmuvast lugemisvarast. Vaadeldavas teoses tuuakse tõlkekirjandus sisse üksnes noortekirjandusest rääkides, kuid tegelikult on ju tõlkekirjandus oluliselt mõjutanud ja mõjutab aina tugevamalt kogu eesti kirjandust ning seda tulekski käsitleda eesti kirjanduse täieõigusliku osana, nagu osutab ka Kätlin Kaldmaa oma eespool viidatud arvustuses.

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et lastekirjanduse huvilisel publikumil on põhjust rõõmustada: kahe äärmiselt olulise aastakümne ülevaade on ilmunud ja selle kvaliteedi üle oleks patt nuriseda. Kui kõrgetasemelise teosega täpselt tegemist on, saab teada siis, kui tuhande aasta pärast ilmub eesti lastekirjanduse ülevaate teoseid käsitlev ülevaate teos, milles kõrvutatakse kõiki selleks ajaks ilmunud kokkuvõtvaid uurimusi.

INDREK KOFF